

ביטול איסור לכתחילה

מקור הדין

שמצוה לבטלו משא"כ בשאר איסורין שבתורה שאין מצוה לבטלם לכתחילה...

אבל הראב"ד ז"ל כתב באיסור משהו שלו דמדקרי ליה לזרוע בשלה חדוש ש"מ דמאי דאמרינן אין מבטלין איסור לכתחילה דאורייתא הוא.

וכ"ת א"כ לישני ליה דה"ק זהו למעוטי שאר איסורין שאין מבטלין אותן לכתחילה לאו קושיא הוא דלישנא דזהו היתר משמע שההיתר בא לפנינו מכלל איסורא ומתירין אותו וכשנתערב משמע ולא לערב אותו לכתחילה.

ומיהו אף על גב דביטול איסור לכתחילה מדאורייתא הוא לדברי הרב ז"ל אם עבר וביטלו מדאורייתא בטיל ואפילו במזיד ומדברנן במזיד לא בטיל בשוגג פליגי בה רבי יהודה ורבי יוסי בגיטין בפרק הניזקין (דף נד ב) וק"ל כר' יוסי דאמר בשוגג בטיל ומזיד נמי כתב הרמב"ם ז"ל דדוקא למי שביטל אותו במזיד אסור אבל לאחרים מותר וכן דעת הראב"ד ז"ל.

7. פרי מגדים יורה דעה שפתי דעת סימן צט ס"ק ז

. והנה לכאורה הנפקא מינה אי ספק אי נפל איסור תורה לתבשיל באינו מינו [אי] אין מבטלין מן התורה אסור להוסיף, ואי מדברנן הוא ספק דרבנן ולקולא, ולא דמי למ"ש בסי' צ"ח [ס"ב] באינו מינו ונשפך דאסור, ואמאי לוסף השתא עד ששים, התם הספק מצד עצמו דבר תורה שיש כאן חשש איסור, מה שאין כן בספק אי יש כאן איסור כלל. ומ"מ יראה דגם זה אסור דלא מיקרי ספק דרבנן כהאי גוונא, עיין בקונטרס הספיקות [אות יט] ובמנחת יעקב שם אות ל"ג:

ועוד נראה דלא שייך כאן לומר דלא גזרו רבנן וקנסו בספק איסור, דכי אמרינן ספק דרבנן להקל באירע כך אבל לעשות מעשה ולעשות ספק דרבנן בהא לא אמרינן

8. נפק"מ

- א. 'ואולי נפקא מינה לחשוד לאיסור דרבנן אין חשוד לאיסור תורה (משב"ז ז)
- ב. ונ"מ אם ביטל בשוגג דלהראב"ד בדאורייתא קנסי' שוגג אטו מזיד ואינו מותר אלא [אם] כבר נתבטל ברוב עי' פ"ח (ב) ופליתי (ה) (רעק"א)

ביטול בכוונה של ספק איסור

9. תרומת הדשן סימן קעא

שאלה: חיטים שהתליעו ושטחום לפני השמש ורחשו מהם הרבה תולעים; ...

תשובה: יראה דאין לנו תקנה מבוררת, אבל יש תקנה לסמוך עליה בשעת הדחק, כגון שבררו את כל הכרי יפה מכל החיטים הנקובים מחמת התולעים, דבהנהו איכא למיחש שמא עדיין איכא התולעים בהן שפירשו כבר לאויר העולם וחזרו, ...

שמעתי דמקילים בדבר ותולים היתר בחד מרבנותא שהתיר כה"ג, מטעם * שאין דרך כלל שיטחנו התולעים כי כאשר שופכים החיטים בתוך האפרכסת כל תולעים שיש נקב לפניהם שיכולים לצאת רווחים ובורחים לחוץ דרך דופני האפרכסת מפני קול ונדנדוד

1. משנה מסכת תרומות פרק ה משנה ט

...סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ואחר כן נפלו שם חולין אם שוגג מותר ואם מזיד אסור:

2. ר' עובדיה מברטנורא מסכת תרומות פרק ה משנה ט

ואם מזיד אסור - קנסוהו רבנן לפי שבטל איסור לכתחילה, והוא הדין לכל איסורים שבתורה שבטלן במזיד שהן אסורים:

3. תלמוד ירושלמי מסכת תרומות פרק ה הלכה ג

רבי אבהו בשם רבי יוחנן כל האיסורין שריבה עליהן שוגג מותרין מזיד אסורין. ולא מתני' היא שוגג מותר מזיד אסור? מתניתא בתרומה אתא מימר לך אפילו שאר כל הדברים.

4. פני משה מסכת תרומות פרק ה הלכה ט

ולא מתניתא היא. הכא ומאי קמ"ל ר' יוחנן ומשני מתניתין בתרומה ומהו דתימא תרומה דחמירא דאית בה עון מיתה לזרים אין מבטלין איסורה לכתחילה אבל שאר איסורין מבטלין אתא ר' יוחנן מימר לך לאשמעינן רבותא דאפ"ל בשאר כל הדברים דאיסורן מן התורה אין מבטלין לכתחילה:

גדר האיסור ונפק"מ

5. תלמוד בבלי מסכת חולין דף צח עמוד ב

מאן דאמר בששים, סבר: בשר ועצמות בהדי בשר ועצמות משערינן, והוה ליה בששים, מאן דאמר במאה, סבר: בשר בהדי בשר משערינן, והוה ליה במאה. ומי ילפינן מינה? והתניא: **זָהוּ** היתר הבא מכלל איסור, **זָהוּ** למעוטי מאי - לאו למעוטי כל איסורין שבתורה? אמר אביי: לא נצרכא האי ז'ו אלא לרבי יהודה, דאמר: מין במינו - לא בטיל, קמ"ל: דהכא בטיל, וליגמר מיניה! גלי רחמנא ולקח מדם הפר ומדם השעיר תרוייהו בהדי הדדי נינהו - ולא בטיל; ומאי חזית דגמרי' מהאיך, ליגמר מהאי! **חדוש הוא** ללכתחלה היתר לנטל תאיסור, ומחדוש לא גמרינן; אי הכי, למאה וס' נמי לא ליגמר! אטו אנן לקולא גמרינן, לחומרא גמרינן; דמדאורייתא - ברובא בטיל כלומי אי לזו מהאי גמיינן ומשוין ניטול טעם כשאר צטולי לזווייתא צנוכא הוה לן לנטולי כלכתיב (שמות כג) אחרי כניס להטות.

6. ר"ן (על הרי"ף) מסכת חולין דף לה עמוד ב

ואיכא למידק מאי קא פרכינן זהו למעוטי מאי לאו למעוטי כל איסורין שבתורה לימא דזהו אתא למעוטי דדוקא האי איסור מבטלין לכתחילה אבל שאר איסורין לא וכדאמרינן בסמוך דזרוע בשלה חדוש הוא אבל כשנתערב אה"נ דגמרינן מינה לכל איסורין שבתורה.

תירצו בתוס' (לפנינו התוספות כראב"ד) דהא לא הוי היתר הבא מכלל איסור דכל איסורין שבתורה מדאורייתא **מבטלין** אותן לכתחילה והא דאמרינן דזרוע בשלה חדוש הוא אין חדושו שמותר לבטלו אלא

14. בית יוסף יורה דעה סימן פד אות יג ד"ה כתב בארחות

יג כתב בארחות חיים (שם סי' נב) מעשה שנפלו נמלים בכלי הדבש והורו שיחמם הדבש עד שיהא ניתן ויסגרו וישארו הנמלים למעלה ואין כאן משום מבטל איסור שאין כוונתו אלא לתקן הדבש עכ"ל והרא"ש כתב בתשובה (כלל דין ג) תולע הנמצא בפרי מבושל אני מתיר האחרים כי טעם התולע בטל בששים ואף בפרי יש ששים לבטל תולע שבו שכך שיער ר"מ ז"ל שאין לך פרי שלא יהיה בו יותר מששים כנגד התולע שבו עכ"ל.

15. שולחן ערוך יורה דעה הלכות בהמה וחיה טהורה סימן

פד סעיף יג

דבש שנפלו בו נמלים, יחממנו עד שיהיה ניתן, ויסגנו.

16. פרי מגדים יורה דעה משבצות זהב סימן פד ס"ק יח

יח) יחממנו. עט"ז והיינו כיון דא"א בענין אחר שרי.

17. פרי מגדים יורה דעה משבצות זהב סימן צט ס"ק ז

ועיין א"ח סימן תנ"ב בט"ז אות ה' במ"ש דמותר להגעיל כלי איסור בכלי היתר אם יש ס' ולא הוה מבטל כיון דאין כוונה לכך. וכבר הקשה לי חכם אחד שזה סותר למ"ש כאן אם אפשר בענין אחר אסור. ולי נראה דוודאי בכלי איסור אי אפשר להגעיל וטוב להגעיל בהיתר והא דלא מכשיר היורה אחר כן כיון דבעינן גזפנא הוי טרחא וכל כהאי גוונא תו שרינן:

18. שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא סימן עז

ולכאורה קשה, למאי דמסיק שם התה"ד להקל דהוי ספק אם יתערב בו איסור, וגם אין כוונתו לבטל, הא זה גם בלא ברירת המנוקבים שייך כן, דאפילו להאוסרים פירות המתולעים וחורן פתוח מחשש שמא פירשו וחזרו לחורן, מ"מ מידי ספיקא לא נפקא והוי ספק איסור ואין כוונתו לבטל, בודאי הא לא קשה דנתיר משום דאין כוונתו לבטל לחוד כדמקילין בדבש שנפלו לתוכו נמלים דרשאי לחממו להתיכו משום דאין כוונתו לבטל רק לתקן הדבש, כמ"ש הב"י בשם א"ח,

די"ל דוקא בדבש דההיתוך הוא להפריד זה מזה, הדבש מהנמלים ולהשליך האיסור, אלא דממילא נפלט הטעם, זהו מקרי אין כוונתו לבטל דהא מראה בהיפוך שמפריד האיסור, אבל בטחינה שנתערב הכל יחד י"ל דמקרי קצת כוונתו לבטל.

19. שולחן ערוך יורה דעה הלכות בהמה וחיה טהורה סימן

פד סעיף יד

חטים מתולעים, מותר לטחנן. והוא שירקד הקמח לאור היום. (וכל תולעת שיראה שם, יזרקנו, והשאר מותר) (ת"ה סימן קנ"ה/קע"א/).

20. ש"ך יורה דעה סימן פד ס"ק לט

לט חטים מתולעים כו'. ובהגהת ש"ד ומביאו ב"י כתב ושמעתי שא"מ עשה מעשה כן שהתליעו חטים וצוה להוליכם לנהר דונא"י ולהשליכן בו ולא רצה להתיר למכרם לעובד כוכבים פן יאפה פת וימכרנו לישראל תשובת הר' חיים כהן עכ"ל, ובב"י סיים וכן קבל מהרי"ב ממהר"ש וכן הביא בת"ח ע"ש מוהר"ם וכן הוא בתשובת מיימוני

הריחים. וכן אומרים כל הנכרים הטוחנים שאפ"ל אם יפלו זבובים או יתושים על אבן הריחים אינם טוחנים כלל אלא ממנו רוחשים חייך. ונראין דאף את"ל דאין דבר זה ברור, מ"מ אין להחמיר שאף אם יטחנו התולעים בטלים בששים בתוך הקמח, ואין זה מבטל איסור לכתחילה כיון ד"ספק הוא אם יתערב שום איסור כלל, ויגם אינו מכוין לבטל, וכה"ג כתב א"ח בהלכות פסח כדמבואר לעיל בתשובה על ברירת חטים לפסח. אפס נראה שצריך לרקד הקמח לאור היום כדי לראות יפה אם נפלו בקמח תולעים שמתו מהבל ואבק הקמח בריחים.

10. כנסת הגדולה הגהות טור יורה דעה סימן צט

הא דאין מבטלים איסור לכתחילה כו' היינו בודאי איסור, אבל בספק איסור מבטלים. ת"ה סימן קע"א, רבינו המחבר בסימן קט"ו גבי חמאה שבשלה, ת"ח כלל ע"ה דין א', פרישה סימן קט"ו אות ט', ש"ך [במקום הנ"ל] ובסימן קי"ד אות כ"א, או"ה כלל מ"ז אות ג'.

11. פרי מגדים יורה דעה שפתי דעת סימן צט ס"ק ז

אל תטעה לומר בספק איסור תורה שמבטלין, דוודאי ליתא. ובמקומות האלו, בחטים מתולעים בתרומת הדשן המבואר בסימן פ"ד [סי"ד] שמא יברחו, ר"ל כי כן הדרך, ואם תמצא לומר ישארו נתבטל, ועוד שאין כוונתו אלא לטחנן, ובחמאה של גוי מותר לבשל שאני אומר שילכו הצחצוחין ע"י אש, ואת"ל ישאר כיון שאין כוונתו לכך לא הוי מבטל, משא"כ בספק איסור תורה וכדאמרן. ובהא דחמאה יש לנו הרהורי דברים דלהר"מ [מאכ"א פט"ו הכ"ו] בלאו הכי איסור דרבנן מבטלים, ושמא י"ל דוקא בשר עוף בחלב, אבל חמאה דיש דרא דאורייתא אף שהשיעור דרבנן אפילו הכי אין מבטלין.

אינו מתכוין לבטל

12. ר"ן (על הרי"ף) מסכת עבודה זרה דף יב עמוד ב

ומעתה היאך צותה תורה להגעילן והרי הוא מבטל איסור הבלוע בהם לכתחילה במים שהוא מגעיל אותן אלא ודאי לא אמרו אין מבטלים איסור אלא במתכוין לערב איסור בהיתר כדי ליהנות ממנו אבל במתכוין להכשיר הכלי ואינו נהנה מן האיסור שרי

13. שו"ת הר"ן סימן נז

ולענין אם מותר לטחון כאחת החטים המבוקעות עם אותן שאינן מבוקעות אם יש לחוש לזה מפני שאין מבטלין איסור לכתחילה...

ולפיכך נראה לי להלכה שכיון שאין באותן חטים המבוקעות אחד מששים שמותר לטחון הכל קודם ארבעה עשר ולאכול

אבל למעשה לא מלאני לבי להקל בכך אלא בררו אותן והסירו אותם המבוקעות והשאר מותר. ולענין חטין שבבתיכם נראה שמותר לטחנן קודם הפסח ולשהותן בפסח אבל לא לאכלן, ולמכרו לגויים נמי שרי שלא אסרו כן אלא בדבר שאין איסורו מוכיח מתוכו אבל בכגון זה שרשומן ניכר ונתפרסם בעירכם בסתברא דשרי.

ובאו"ה בשם מהר"מ ודוחק לומר דמהרא"י פליג אכל הנך רבוות'
ועוד דא"כ לא היה לנו לסמוך עליו להתיר

ונראה לחלק דהנך פוסקים מיירי כשהם מתולעים ברוב בענין דא"א
לבררן דאז ודאי לא סמכינן אהנך צדדין שמצא מהרא"י להתיר דגם
מהרא"י לא התיר אלא בענין שיבררו קודם הטחינה כמבואר מדבריו
בת"ה ובהגהת ש"ד להדיא דאז כיון דליכא אלא חששא דיש עוד
תולעים שם סמכינן אהנך טעמי אבל לא כשנמצאו מתולעים ברובן
בענין דא"א לבררן וכן חילק מהרש"ל פא"ט סי' קכ"ה בהדיא עיין
שם:

21. שו"ת הרשב"א חלק א סימן תסג

(דברי הרא"ש בהסבר המשנה בתרומות) ואף על פי שטחנן מזיד נקרא שוגג לענין
בטול דלא נתכוין לבטל אלא לטחון ולאכול. וכדאיתא בירו' אף טוחן
לכתחלה ומותר שכן דרך כהנים טוחנין מדומע בבתייהם.

דוגמאות להיתרים באינו מתכוין
דוגמאות לקולות באינו מתכוין לבטל

בדיעבד	אין ממשות האיסור	טרחת יתירה	ספק יש איסור	אי אפשר אחרת		
✓	? ✓	x	x	✓	חייב להפריד תולעים מן הענבים אך התיר אם לא הוציא	רמב"ם
✓	✓	x	x	✓	פירות מתולעים שנתבשלו	רא"ש
x	x	x	x	✓	תרומה שנתערבה עם חולין מותר לטחון לבטל	רא"ש
x	✓		x	x	הגעלת כלי איסור	ר"ן
x	x	x	✓	x	חיטים שנרטבו מרוק עכבר	טור
x	x	x	✓	x	לסתום חביות יין בחלב איסור	ריב"ש
x	✓	?	x	x	שכר משזיפים שרובם מתולעים	צמח צדק קדמון

24. דברי הרא"ש בשו"ת הרשב"א חלק א סימן תסג

וכל האיסורין שריבה עליהן שוגג מותר. ואף על פי שטחנן מזיד נקרא שוגג לענין בטול דלא נתכוין לבטל אלא לטחון ולאכול. וכדאיתא בירו' אף טחון לכתחלה ומותר שכן דרך כהנים טוחנין מדומע בבתיהם. ידיד נפש תרומות ה, ג: אם יתן מדומע לכהן, הכהן טוחן את החיטים ואז התרומה תבטל, נמצא שהכהן קיבל דבר שאינו שלו. לכן התירו לישראל לטחון את התערובת אף שידוע שימעט את התרומה

1. ר"ן (על הרי"ף) מסכת עבודה זרה דף יב עמוד ב

ומעתה היאך צותה תורה להגיעילן והרי הוא מבטל איסור הבלוע בהם לכתחלה במים שהוא מגעיל אותן אלא ודאי לא אמרו אין מבטלים איסור אלא במתכוין לערב איסור בהיתר כדי ליהנות ממנו אבל במתכוין להכשיר הכלי ואינו נהנה מן האיסור שרי

2. טור אורח חיים הלכות פסח סימן תנג

יש נוהגים לברר החטין אחד אחד מאכילת עכבר וי"א שא"צ דהוי מי פירות וכתב הוא שאינו דומה למי פירות שהרוק מחמיץ כדתנן לא ילעוס אדם חטים ויתנן ע"ג מכתו וכו' ואין להקל ע"כ

22. שו"ת פאר הדור סימן קיד

ותורינו אדונינו ביין אשר כשעת דריכתו כגת מצאו בו תולעים אם יכולין לשתותו או לאו ואם שתה שום אדם ממנו חייב מפני שום דבר או לא ואם בשעת הדריכה צריך לנייקת את הענבים עד שלא יישאר תולעים או לא ושלוש הדרתו יגדל.

תשובה: צריך להוציא ממנו התולעים מפני הספק וכמה מבני עמינו שצ"ו מניחין את הענבים במים כדי שיתפרדו התולעים. ואם לא עשה שום דבר מזה ודרך הענבים כמות שהן מותר לשתות היין לכתחילה דאין אסור אלא בנותן טעם וידוע כי ביין מעולם לא • ימצא תעם תולעים ולזה מותר לשתותו וכתב משה בר' מימון זצ"ל:

23. שו"ת הרא"ש כלל כ סימן ג

ותולע הנמצא בפרי מבושל אני מתיר האחרים, כי טעם התולע בטל בס' ואף בפרי יש ששים לבטל תולע שבו, שכך שיער רבינו מאיר ז"ל שאין לך פרי שלא יהא בו יותר מס' כנגד התולע שבו. ושלוש דודך אשר.

ונראה שאין לחוש לזה כלל דחששא רחוקה היא זו לומר שתחמיץ חטה קשה במעט רוק שבפי העכבר דאפי' לתיתה שרי בגמרא (פסחים מ א) אלא שהחמירו הגאונים לאוסרה ועוד אפילו אם יש בהן נשוכין אינו אחד מאלף ומתבטלין הן כשיטחן ואין כאן מבטלין איסור לכתחלה שאינו טוחן כדי לבטלה

3. שו"ת הריב"ש סימן שמט

שאלת להודיעך דעתי במה שיש מחלוקת בין חכמי ארצכם על ענין החלב שמשמים בין נסר לנסר בקנקנים של עץ כדי שיחוברו היטב ולא ינטף היין.

...כי אחרי שטבע היין להתרחק מן החלב אפילו נגיעה אין כאן, שהרי אין אסור הנגיעה אלא מחמת מה שנדבק מן האסור בהיתר וכאן אין דבר מן האסור נדבק בהיתר.

ועוד כי גם היין הנוגע בחלב אינו כבשר שנוגע בחלב שצריך הדחה, לפי ששם קלט הבשר מעט מן החלב ועומד שם בעינו אבל כאן היין הנוגע בחלב כבר הוא מתערב עם היין האחר ואין זה כמבטל אסור לכתחלה כיון שאין כונתו לבטלו ולהנות מן האסור אלא כונתו לתקן הכלי ולהדביק סדקיו

4. שו"ת צמח צדק (הקדמון) סימן נא

על אשר שאל מכ"ת ממני הלכה למעשה שרוב אנשי הקהלה עושין יין שרף מפירות רטובים שקורין קריכ"ן ויש שקורין אותן פלוימ"ן ורובן ככולן הם מתולעים אי שרי או לא. ודעת מכ"ת נוטה לאיסור אמרתי להשיב למכ"ת בקצרה כי כח ההיתר עדיף ושרי לכתחלה כיון שהיין שרף הנעשה מפירות אינו אלא מהטעם היוצא מהפירות ולא מממשות הפירות ואין כאן חשש ממשות התולעת אלא טעם התולעת. אף על גב דטעם כעיקר מכל מקום נתבטל טעם התולעת בטעם הפרי דאין לך פרי שאין בה ששים נגד טעם התולע כך פסק מהר"ם הביאו ב"י סימן פ"ד בי"ד וכן הוא בתשובת הרא"ש כלל ב' סימן ג' ואחריו נמשכו כל האחרונים: